

Històries de dones i homes rentant roba: dels safareigs públics a les bugaderies autoservei

ipec

Jerónimo Bouza Vila, Jacqueline Jacquet, Nadja Monnet, Maricarmen Tapia Gómez, Salvador Tarragó Cid, Mercè Tatjer i Mir
Associació SOS Monuments

Amb aquesta recerca hem volgut analitzar com l'acte de rentar la roba va canviar al llarg del temps, com va passar d'ésser una tasca complexa i feixuga realitzada en col·lectivitat, als safareigs públics, a esdevenir un acte més senzill i més individual, que la majoria de les vegades es realitza a l'àmbit privat de la llar. Hem analitzat com d'un acte col·lectiu, principalment reservat a les dones, amb la introducció de les rentadores (en el sentit modern de la paraula, de màquines que renten automàticament la roba), es va produir una certa privatització d'aquesta activitat, encara que avui en dia subsisteixen llocs públics on es pot rentar la roba, com ara les bugaderies autoservei.

L'època daurada dels safareigs va ser entre els anys 1850 i 1960 per a Catalunya. Al segle XIX, amb les descobertes realitzades per Pasteur i Koch, es va tornar a valorar la funció higiènica que tenia l'aigua i, a poc a poc, es van anar construint fonts i safareigs públics, al mateix temps que es cobrien les clauveres a cel obert (Joanpere i Martínez, 2007:138). Les dones que fins aleshores utilitzaven els rius, torrents, basses, etc. per rentar la roba, obtenien una gran millora amb la construcció dels safareigs, encara que perduri el costum de fer-ho als rius o torrents en alguns indrets.

Més tard, les rentadores comencen a arraconar els safareigs. Si des de 1910, a Barcelona es podien comprar rentadores mecàniques, mogudes per vapor, que tingueren un mercat força limitat (Joanpere, Martínez, 2007:140), fins als anys 50, 60 moltes dones combinen la visita als safareigs amb l'ús dels primers aparells de turbina que estalvien part del procés de la bugada. No obstant això, cal assenyalar que la instal·lació de l'equipament higiènic en les llars va implicar fortes desigualtats socials al no produir-se de forma lineal ni cronològicament ni territorialment (Tatjer, 2002, sense pàgina).

Parlem d'històries de dones i homes rentant la roba perquè ens va interessar tant els testimonis de dones com d'homes respecte al tema. Malgrat certs canvis en la relació de gènere en l'àmbit domèstic dins de la nostra societat, l'activitat de rentar la roba segueix sent principalment una tasca desenvolupada per les dones. No obstant això i encara que els canvis siguin mínims, quelcom ha canviat que fa que hem passat d'un ús quasi exclusivament femení dels safareigs a la freqüentació més mixta de les bugaderies autoservei. La mecanització de la tasca sembla haver afavorit la participació dels homes a aquesta labor domèstica. No obstant això, són molt freqüents els comentaris sobre com ho fan, deixant sobreentendre que no ho fan tan bé com les dones o que quan es casen ja

es desenten del tema. Per tant, per a la majoria dels homes, rentar la roba és un assumpte transitori o puntual en la seva trajectòria de vida (perquè són solters o perquè la seva dona es troba a un altre part del món), mentre que a les dones, casades o no, els toca ser-ne responsables, siguin quines siguin les circumstàncies.

El nostre punt de partida va ser l'inventari dels safareigs existents a la nostra àrea d'estudi de la comarca de Barcelona i d'alguns municipis que l'envolten (els compresos entre els rius Besòs i Baix Llobregat) amb l'objectiu de subratllar els valors social i arquitectònic d'aquests espais. S'han trobat més de 350 safareigs, encara que molts corresponen a referències bibliogràfiques sense informació per localitzar-los o a alguna dada més que el fet que hagin existit. Encara que s'ha recorregut a planimetries històriques per trobar senyalització dels safareigs, en el moment de fer les prospeccions gairebé no se n'ha trobat cap vestigi. En un grau intermedi d'informació, es troben els safareigs de la ciutat de Barcelona, indicats a la guia comercial de la *Cámara Oficial de Industria de Barcelona*. *Anuario Industrial de Barcelona* del 1920, que correspondria a les pàgines grogues actuals. Per recopilar aquesta informació, s'ha creat una base de dades amb més de 280 safareigs.

Gran part dels safareigs que havíem

■ Safareig al costat del canal de la Infanta, als inicis del segle XX. FOTO DE L'ARXIU MUNICIPAL DE MOLINS DE REI BAIX LLOBREGAT

■ Turista australià rentant roba a una bugaderia mixta de la Ribera. Lavomatic del carrer Consolat de Mar. 2010. NADJA MONNET

anomenat *públics* en un principi, finalment van ser de propietat privada, tot i que els usos podien ser privats o públics. En conseqüència, una primera diferenciació dels safareigs vindria donada per la propietat i per l'ús que se'n fa. Se'n poden establir quatre tipus: safareigs de propietat i ús públics, com els safareigs concebuts i edificats per part de diferents ajuntaments de l'àrea d'estudi; safareigs de propietat privada i ús públic (cas molt freqüent a la ciutat de Barcelona, per no dir que va ser el model quasi exclusiu a la llarg del segle XIX, principis del XX, malgrat els textos de lleis que demanaven la creació de safareigs municipals); safareigs de propietat privada i ús comunitari, i, finalment, safareigs de propietat i ús privats. D'aquests quatre grups, l'estudi es va centrar en els tres primers, a causa de l'impacte que tingueren a la comuni-

tat com a elements d'intercanvi social, mentre que els safareigs privats estaven reduïts a l'àmbit estrictament familiar. Una segona caracterització dels safareigs es refereix a la seva ubicació. Existeixen distintes lògiques de localització, encara que avui dia no és possible distingir-les a primera vista pels canvis que ha produït el creixement urbà. Per contextualitzar-los, hem distingit entre els safareigs de masia, de poble o de ciutat. S'ha de notar que en els dos primers casos, molts safareigs es feien servir també com a basses per rentar les hortalisses i per al reg de l'hort. De fet, la primera definició de la paraula *safareig* al *Gran diccionari de la llengua catalana*, d'Edicions 62 (2000), és la següent: «Bassa o dipòsit d'obra, sense tapa, on s'emmagatzema aigua per regar». Finalment, una tercera caracterització està en relació amb les seves

característiques tipològiques, és a dir, amb els aspectes formals i tecnològics. Les primeres característiques físiques que defineixen el tipus de safareig vénen determinades per si són coberts i tancats o si són a l'aire lliure sense teulada, ni murs. La segona característica és la forma de la bassa. En la majoria dels casos, es tracta d'una peça regular en forma quadrada o rectangular. Les seves mesures varien, en la zona d'estudi, des de 2 x 1,50 m (Cal Planes) a 3,50 x 12 m (Safareig del carrer Alegria, a Sarrià). Sense tenir les mesures exactes, sabem que els dos safareigs més grans de la ciutat de Barcelona (el de la Duana i el del Pastim), que també eren els més antics, podien rebre 200 i 300 persones respectivament. L'alçada varia segons la posició per rentar: agenollat, de 20 a 30 cm, o dempeus, amb una altura al voltant dels 70 cm. Quant a

■ Vil·la Joana. Barcelona, Collserola. Safareig enjardinat. 2009. JERÓNIMO BOUZA VILA.

l'interior de la bassa, en trobem de dos tipus: d'una peça sencera o dividides en dues o més parts. Les divisions hi eren pels diferents usos de l'aigua durant el rentat: roba de color, roba més bruta, ensabonar, esbandir.

Més que subratllar la duresa del treball, les condicions molt àrdues i les diferents malalties a les quals s'exposaven les bugaderes, i explicar el ritual d'anar rentar als safareigs i les diverses activitats que acompanyaven aquesta tasca, així com els diferents instruments i productes vinculats a l'acte de rentar —ja que ja existeixen diversos treballs sobre aquests temes com els de Canela (2006), Joanpere i Martínez (2007), Díez (2006), Comissió projecte Bugaderes (2008), o encara recopilar els refranys que parlen de la bugada (Canela i altres, 2006)—, volíem trobar testimonis que ens expliquessin com, als safareigs públics, es tractaven i resolien els problemes que tenien la comunitat de veïns i mostrar de quina manera els safareigs públics constitueixen una organització col·lectiva davant de l'acte de rentar ben diferent del fet d'anar al riu o al torrent per fer-ho o d'anar a les bugaderies autoservei d'avui en dia. No va ser gaire fàcil, perquè, per una banda,

hi ha la dificultat de plantejar aquest tipus de qüestions que pertanyen a un passat de poc prestigi social i, per l'altra, el fet que, generalment, és més l'observació que permet presenciar casos que després es poden comentar.

Aleshores, en aquest estudi, tant per l'època actual com pel passat, s'han inventariat elements per fer una anàlisi del teixit social i del seu dinamisme al voltant de l'activitat de rentar la roba, fixant-nos amb els ritmes (el pols que donaven els safareigs als barris, al poble), la presència de nens, les rutes que es feien per anar a rentar la roba (i que es fan actualment durant les bugades), els temes de les xerrades al voltants de les rentadores, etc.

Respecte a l'època actual, hem limitat la nostra prospecció a les bugaderies a Ciutat Vella de Barcelona, àrea geogràfica que vam seleccionar com a exemple d'un dels centres de major dinamisme de la societat catalana. S'hi han pogut discernir tres tipus de bugaderies: les sense possibilitat d'autoservei, les només amb aquest tipus de servei i les que hem anomenat *mixtes* perquè proposen les dues fórmules. De les 43 bugaderies que hi ha en aquesta

part de la ciutat, la majoria se situen al barri del Raval, amb 24 locals, dels quals la meitat proposen l'autoservei. Segueix el Casc Antic, amb 9 bugaderies, de les quals una mica menys de la meitat proposen l'autoservei. Al Gòtic, hi ha 7 bugaderies, amb només dues que proposen l'autoservei i, finalment, ben lluny, al darrere, la Barceloneta, amb un total de 3 negocis, dels quals un proposa l'autoservei. És sorprenent veure que excepte a la Barceloneta, que va canviar radicalment, la situació dels barris respecte al tema de la concentració d'espai d'ús públic per al rentat de roba, s'assembla a la del 1920. De la superposició de plànols que vam crear, destaca que 7 bugaderies actuals tenen la mateixa adreça que antics safareigs. Se'n troben 4 al Raval, tots a la part baixa d'aquest barri, on ja se solien concentrar els safareigs als anys 1920, 2 al Casc Antic (un dels quals on els safareigs es van utilitzar fins al 1987) i 1 al Gòtic, a la part baixa.

La falta d'aigua corrent, en alguns casos encara possible en aquest vell teixit urbà de la ciutat, al costat de la inexistència d'espais adequats a l'interior de determinats habitatges de Ciutat Vella i la consegüent impossibilitat d'instal·lar-hi rentadores, segueixen obligant una part de la població d'aquests barris a realitzar aquestes tasques fora de la llar, a les diverses bugaderies al seu abast. L'existència de qualsevol element higiènic dintre de la casa comporta, necessàriament, la connexió amb les xarxes de subministrament i evacuació i si aquestes són deficientes, es busquen solucions fora de la llar per remeiar-ho.

No obstant això, se n'afegeixen d'altres per explicar l'obertura de locals autoserveis des de fa una dècada a aquesta part de la ciutat. Són barris que acullen una àmplia població visitant (siguin turistes com a residents en trànsit, el temps de trobar un altre domicili) o encara estudiants que comparteixen pis i que no volen o no

■ Can Nazari. Safareig modern i pou, en lloc de l'antic safareig bassa. Barcelona, Collserola. 2009. MARICARMEN TAPIA GÓMEZ

poden invertir en una rentadora. Bona part dels propietaris entrevistats comenten que els principals clients són els turistes i l'hostaleria, seguits dels habitants del barri sense rentadores a casa o, a l'hivern, de persones que, encara que tinguin rentadores, aprofiten els serveis de les bugaderies autoserveis o per rentar i assecar-la o només per assecar-la.

Prop d'un segle després de la població de nombroses i noves pràctiques higièniques, no es pot negar que la gran majoria de la població té més que incorporats els gestos quotidians d'higiene corporal i de rentatge de roba. Avui dia, ja no hi ha dia de la setmana dedicat a la bugada, ni creences al voltant de com i quan s'ha o no de

rentar la roba. No obstant això, la roba segueix parlant i dient-nos moltes més coses de les que ens esperem, com ho demostren els llibres de Kaufmann (1992), que analitza la parella a través de la roba, o Baurain (2002), que reflexiona sobre la roba de les famílies recompostes.

Qui posa la rentadora? Qui estén la roba? Com ho fa? Quines implicacions té estendre-la a la vista de tot, dintre d'un pati o directament posar-la a l'assecadora? Quines relacions de gènere es poden llegir a través de la cura de la roba bruta? Són algunes de les qüestions que obre la reflexió respecte a l'acte de rentar la roba i que demanarien altres recerques per aportar-hi elements de resposta. ■

BIBLIOGRAFIA

Baurain, Martine. *Le linge dans les familles recomposées.* Bruxelles: ed. Labor, 2002.

Canela, Rosa Maria; Martínez, Manel; Vivancos, Iolanda. *Els safareigs públics de la Conca de Barberà.* Valls: Cossetània Edicions, 2006.

Comissió projecte bugaderes. *Qui té roba per rentar?* Barcelona: Icària editorial, 2008.

Díez i Quijano, Desideri. *Les bugaderes d'Horta.* Suplement de l'*Informador* (butlletí de l'Associació de Veïns de la Clota), núm. 20, juliol de 2006.

Janpere Bigorra, Dolors; Martínez Lozar, Pilar. *Fem safareig! De les bugaderes a les rentadores: treball i socialització femenina als rentadors.* Reus: Carrutxa, Ajuntament de Reus, 2007.

Kaufmann, Jean-Claude. *La trame conjugale; analyse du couple par son linge.* Paris: Nathan, 1992.

Tatjer Mir, Mercedes. «El trabajo de la mujer en Barcelona en la primera mitad del siglo xx: lavanderas y planchadoras». *Scripta Nova.* Revista electrónica de geografía y ciencias sociales (Universitat de Barcelona). Vol. VI (2002), núm. 119 (23). [http://www.ub.es/geocrit/sn/sn119-23.htm]